

בחירה חופשית א'

הטבע, החשיבות, והדינאמיקה של הבחירה החופשית

התשובה לשאלה "האם יש לאדם בחירה חופשית?" תקבע את יכולתו לקחת אחריות לקחת אחריות על חייו או להתנער ממנה. הרמב"ם כותב בהלכות תשובה שלכל אדם ניתן רצון חופשי, איתו יוכל לבחור באופן מודע את הדרכים בהן יגשים את מלוא יכולתו. הרב דסלר בספרו "מכתב מאליהו" מלמד, שאין לאדם אבידה גדולה יותר מבזבוז של הזדמנויות החיים שניתנו לו. אי ניצולה של הבחירה החופשית לטובה נחשב להחמצה הגדולה ביותר שיכולה להיות לאדם משום שזוהי תכלית הבריאה.

בשיעור זה נתייחס לשאלות הבאות:

- האם יש לנו בחירה חופשית?
- מהן ההשלכות של ההחלטות שלנו?
- מדוע נתן ה' לאדם את הבחירה החופשית?
- מהו הטבע של בחירתנו החופשית?
- כיצד אנחנו מממשים את חופש הבחירה?

ראשי פרקים:

- חלק א: האם יש לנו בחירה חופשית?
- חלק ב: השלכותיהן של ההחלטות שלנו
- חלק ג: מדוע ה' נתן לאדם את הבחירה החופשית?
- חלק ד: הטבע של הבחירה החופשית
- חלק ה: הדינאמיקה של מימוש חופש הבחירה
- חלק ו: תחום הצמיחה האישי

חלק א': האם יש לנו בחירה חופשית?**1. סטפן האוקינג, פסיקאי, אוניברסיטת קימברידג', אנגליה - ישנם מדענים והוגים חילוניים בולטים המאמינים כי אין לאדם בחירה חופשית**

יתכן שהתבנית המקורית של היקום נבחרה ע"י האלוקים, או שהיא נקבעה על פי יסודות המדע. על כל פנים, נדמה שכל דבר ביקום נקבע בתהליך האבולוציה, על פי חוקי המדע, ולכן קשה להבין כיצד אנחנו יכולים להיות אדונים לגורלנו.

2. דברים ל': ט"ו – י"ט

רָאָה נִתְּתִי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַטּוֹב וְאֶת הַמְּנוֹת וְאֶת הַרָע:
 אֲשֶׁר אֲנִי מֵצִיחַ הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ לְלֶקֶת בְּדַרְכָּיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקֹּתָיו וּמוֹשְׁפָטָיו וְחַיִּית וּבְרַכָּךְ ה' אֱלֹהֶיךָ
 בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָּא שָׂמָּה לְרִשְׁתָּהּ:
 וְאִם יִפְגַּע לְבָבְךָ וְלֹא תִשְׁמָע וְנִדְחַת וְהִשְׁתַּחֲוִית לְאֱלֹהִים אֲחֵרִים וְעַבַדְתָּם:
 הַגְּדַתִּי לָכֵם הַיּוֹם כִּי אֶבְד תֵּאבְדוּן לֹא תֵאָרִיכוּ יָמִים עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר אַתָּה עֹבֵר אֶת הַיַּרְדֵּן לָבוֹא שָׂמָּה לְרִשְׁתָּהּ:
 הַעֲדַתִּי בְּכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ הַחַיִּים וְהַמְּנוֹת נִתְּתִי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה וּבַחֲרַתְּ בַחַיִּים לְמַעַן תַּחְזִיחַ אֶתָּה וְזָרַעְךָ:

3. הרב חיים פרידלנדר, שפתי חיים, אמונה ובחירה, כרך ב', דף י"ז. - הנשמה האלוקית שלנו היא המקור ליכולתנו לבצע החלטות מתוך בחירה חופשית

כל אדם יש בו נשמה רוחנית, שהיא חלק אלוק ממעל... והקב"ה הכניס בעוה"ז את הנשמה הרוחנית לגוף האדם הגשמי. אמנם נכון הוא שכוחות הטבע נבראו לפי חוקי סיבה ומסובב, אולם נשמת האדם הרוחנית שהיא חלק אלוק ממעל חורגת מסיבתיות ואיננה משועבדת לשום חוק טבע שבעולם- אלא לעשיית רצונו ית'. ועל אף שיש באדם כוחות נפש שונים ותכונות שונות המקשים או מקילים על הבחירה, אבל הבחירה, אבל הבחירה- בין לטוב ובין למוטב- היא ע"י הנשמה הרוחנית שאיננה מוכרחת מכוחות נפש האדם.

חלק ב'. השלכותיהן של ההחלטות שלנו

יש בידינו את היכולת להביא לעולם כל טוב, או את ההיפך.

1. פרופ. פיטר סינגר – פרופסור לביו-אתיקה, המרכז האוניברסיטאי לערכים הומאניים, אוניברסיטת פרינסטון - פרופסור סינגר תומך בהריגת עוללים "פגומים".

במקרים רבים אין זה עוול להמית תינוק לאחר שיצא מהרחם... המתת תינוק אף פעם אינה נחשבת כהמתת בן אדם... המתת תינוק פגום אינה שווה ערך מבחינה מוסרית להמתת בן אדם... לפעמים אין זה עוול כלל וכלל..

2. "ביו-אתיקה יהודית", הרב ד"ר י. דוד בלייך, היברו פובלישינג קומפני, ע' 268-269. ווטסון וקריק זכו בפרס נובל על גילוי הדנ"א, אולם הם תמכו ברצח ובהמתת תינוקות

"הבה נגדיר מחדש את המושג לידה. לא עוד תיחשב לידה כדבר שקורה ברגע ההמלטה מן הרחם אלא כדבר שמתרחש 72 שעות לאחר שהתינוק יוצא מתעלת הלידה. מכיוון שהתינוק טרם נולד, באם הוא פגום מבחינה פיזית או נפשית אין מניעה מלהשמיד אותו ללא חשש מעונש, עד שעת "הלידה" הממשית."

דברים אילו הוצעו, במלוא הרצינות, על-ידי ד"ר ג'יימס ווטסון, השותף לגילוי הדאבל הליקס בדנ"א. ד"ר פרנסיס קריק, הביולוג הדגול האנגלי וחתן פרס נובל, כבר הרחיק לכת מעבר לעמדה זו, ותומך בהמתה של כל אדם בגיל 80 כחלק מ"מערכת אתית חדשה המבוססת על המדע המודרני".

3. <http://www.cbsnews.com/stories/shtml.60minutes/main561656/03/07/2003/> - מוסר יוצא מן הכלל בנושאי עסקים.

השריפה שפרצה ב"מלדן מילס" בחורף, 1995, הייתה הגדולה שידעה מדינת מסצ'וסטס המאה השנים האחרונות. "מלדן מילס" היה אחד מבין כמה מעסקים גדולים בעיירה שכבר הייתה במצוקה. "הדבר היחידי שעבר בראשי היה: כיצד אוכל ליצור אותו מחדש", מספר אהרון פויירשטיין, דור שלישי במשפחת בעלי בית החרושת לטקסטיל. "הייתי גאה בעסק המשפחתי ורצייתי שהוא ישרוד, ורצייתי שהוא יחיה. מעבר לזה חשתי אחריות כלפי העובדים שלי, לדאוג להם, לתת להם פרנסה."

פויירשטיין החליט לבנות מחדש בדיוק שם בעיר לאורנס – לא לעבור לדרום או מעבר לים, כפי שעשו מפעלים אחרים בענף שחיפשו אחר כוח אדם זול יותר. הוא גם קיבל החלטה מפתיעה נוספת. כל העובדים יקבלו את מלוא משכורתם בתקופה של 60 הימים הקרובים.

"חשבתי שזאת החלטה עסקית נבונה, אבל לא משום כך עשיתי אותה, אלא כי זה היה הדבר הנכון לעשות." אמר פויירשטיין. יש שיאמרו שההחלטה העסקית הנכונה, הייתה לקחת את 300 מיליון הדולר של דמי הביטוח ולצאת לגמלאות. "ומה הייתי עושה עם הכסף? אוכל יותר? קונה עוד חליפה? יוצא לפנסיה ומת?" שואל פויירשטיין, "לא, זה לא עלה בדעתי."

הוא קיים את הבטחותיו. העובדים קבלו את משכורתם במשך חודשיים. בסך הכול הוא שילם 25 מיליון דולר, וקנה לו שם בתור ה"מענטש (אדם הגון) של מלדן מילס" – איש עסקים שדאג יותר לעובדים שלו מאשר לממונו.

מורה הדרך שלו הוא התורה, ספר ההלכה היהודי.

4. הרב אליהו דסלר, "מכתב מאלהו", כרך א', עמ' 115 – להחלטותינו השפעה על העולם כולו ולכל הדורות הבאים.

וכל בחירה שבוחר האדם, עושה רושם בכל מצבו לכל ימי חייו, אם מעט ואם הרבה, אם לטוב ואם למוטב. ולא רק בו, אלא באשר יעשה לחינוך בניו, וכל אשר יתפתח מזה עד סוף דורותיו.

וכל אדם פועל על סביבו. וע"כ רושם בחירתו יהיה גם על כל סביבו, וגם על כל סביבות דורותיו, וסביבות סביבותיהם, עד סוף כל הדורות. בקצרה, כל בחירה עושה רושם בכל העולם כולו, וכל אשר יסתבב מן הרושם הזה, על כולם אחראי הבוחר בבחירתו... יש להשתומם כמה יגדל שכר הבחירה הטובה, וכמה תרבה האחריות של הבחירה הרעה!

חלק ג. מדוע ה' נתן לאדם את הבחירה החופשית?

1. רמח"ל, "דעת תבונות", (ר' חיים משה לוצטו), הלב המבין עמ' 4-5 – היכולת לקבל את הטוב מה' ללא מבוכה

אמר השכל: מה שנוכל להשיג בענין זה הוא, כי הא-ל ית"ש הוא תכלית הטוב ודאי. ואמנם, מחוק הטוב הוא להיטיב, וזה מה שרצה הוא ית"ש – לברוא נבראים כדי שיוכל להיטיב להם, כי אם אין מקבל הטוב – אין הטבה. ואמנם, כדי שתהיה ההטבה הטבה שלימה, ידע בחכמתו הנשגבה, שראוי שיהיו המקבלים אותה – מקבלים אותה ביגיע כפם, כי אז יהיו הם בעלי הטוב ההוא, ולא ישאר להם בושת פנים בקבלם הטוב, כמי שמקבל צדקה מאחר. ועל זה אמרו (ירושלמי ערלה פרק א הלכה ג): "מאן דאכיל דלאו דיליה בהית לאסתכולי באפיה".

2. הרב חיים פרידלנדר, שפתי חיים, אמונה ובחירה, כרך ב', עמ' 57 - כאשר אנו מיישמים את חופש הבחירה שלנו אנחנו מקבלים את שכר המאמצים שלנו.

נמצא איפוא, שאחד מטעמי הבחירה: כדי שהאדם יקבל את ההטבה מהקב"ה בשלימות ללא רגש של בושה. ודאי, הקב"ה היה יכול לברוא עולמו ללא עבודת הבחירה וללא עמל ויגיעה, אבל אז האדם היה מרגיש רגשי בושה שמקבל בחנם ולא בזכות, וע"י הבחירה בין הטוב והרע שיעבוד ויעמול בתורה ומצוות לא יחוש שמקבל מתנת חנם, אלא הרגשה שמגיעה לו ההטבה, כדוגמת בעל המלאכה שאיננו בוש לקבל שכר עבודתו, כיון שהוא טרח במלאכה א"כ מגיע לו, כך האדם ע"י הבחירה לא יהיו לו רגשי בושה בקבלת השכר...

חלק ד: הטבע של הבחירה החופשית

1. בראשית א', כ"ז--הבחירה החופשית הינה תכונה אלוקית

וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם:

2. בראשית ג', כ"ב - הרמב"ם (להלן) מלמד את משמעותו של הקטע הבא:

וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאֶחָד מִמֶּנּוּ לְדַעַת טוֹב וָרָע וְעַתָּה פֶּן יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם מִעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וַחַי לְעֹלָם:

3. רמב"ם, הלכות תשובה ה': א' - האדם שונה מכלל הבריאה ביכולתו לבחור בין טוב ורע.

רשות לכל אדם נתונה אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק הרשות בידו ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע הרשות בידו הוא שכתוב בתורה הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע. כלומר הן מין זה של אדם היה יחיד בעולם ואין מין שני דומה לו בזה הענין שיהא הוא מעצמו בדעתו ובמחשבתו יודע הטוב והרע ועושה כל מה שהוא חפץ ואין מי שיעכב בידו מלעשות הטוב או הרע.

מהי כוונת התלמוד במילים "הכל בידי שמיים חוץ מיראת שמיים, ומצינים ופחים"?

4. התלמוד הבבלי, ברכות, ל"ג: ב'

הכל בידי שמיים חוץ מיראת שמים

5. רש"י, ברכות, ל"ג: ב' - טווח הבחירה החופשית של האדם הינו, למעשה, מוגבל. אבל הבחירה בין טוב ורע נמסרה בידי האדם.

כל הבא על האדם ביד הקדוש ברוך הוא כגון ארוך, קצר, עני, עשיר, חכם, שוטה, לבן, שחור, הכל בידי שמים הוא, אבל צדיק ורשע אינו בא על ידי שמים, את זו מסר בידו של אדם, ונתן לפניו שתי דרכים, והוא יבחר לו יראת שמים:

6. התלמוד הבבלי, בבא בתרא, קמ"ד, ב'

הכל בידי שמים חוץ מצנים פחים.

7. תוספות, בבא בתרא קמ"ד, ב' - ישנם אירועים שנגזרים משמיים. אולם, על האדם להתאמץ תמיד להגן על עצמו. (ראה שיעור מורשה בנושא השגחה פרטית.)

פירוש אריה וגנבי הבאים על האדם הכל נגזר בידי שמים אבל צנים פחים מזה לא נגזר עליו כלומר יכול לשמור. אבל ודאי

אם רוצה לאבד עצמו באש או בנהר, יכול לאבד עצמו אע"פ שלא נגזר כלום.

ולא דמי להא דאמר הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים דהתם מיירי במדות של אדם מה יהיה גבור או חלש עשיר או עני ארוך או קצר [חכם או טפש] כדאיתא בגדה בפרק כל היד (דף טז: ושם), אבל הכא מיירי במאורעות הבאות על האדם:

8. התלמוד הבבלי, נידה, ט"ז, ב' - תכונות כגון פקחות, כוח, ועושר הינן משמיים. צדיקות תלויה באדם בלבד.

אותו מלאך הממונה על ההריון לילה שמו, ונוטל טפה ומעמידה לפני הקב"ה, ואומר לפניו: רבש"ע, טפה זו מה תהא עליה? גבור או חלש, חכם או טפש, עשיר או עני? ואילו רשע או צדיק - לא קאמר, כדר' חנינא; דא"ר חנינא: הכל בידי שמים - חוץ מיראת שמים, שנאמר (דברים י"ב) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך...

9. רמב"ם, הלכות תשובה, ה': ב' - כל אדם הוא חופשי לבחור את דרכו בחיים

אל יעבור במחשבתך דבר זה שאומרים טפשי אומה"ע ורוב גולמי בני ישראל, שהקב"ה גוזר על האדם מתחלת ברייתו להיות צדיק או רשע, אין הדבר כן אלא כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבינו או רשע כירבעם או חכם או סכל או רחמן או אכזרי... וכן שאר כל הדעות.

ואין לו מי שיכפהו ולא גוזר עליו ולא מי שמושכו לאחד משני הדרכים אלא הוא מעצמו ומדעתו נוטה לאי זו דרך שירצה...

10. התלמוד הבבלי, מכות, י': ב' - ברגע שבו האדם בוחר את כיוונו, מתחילה ההשגחה הפרטית שלו.

אמר רבה בר רב הונא אמר רב הונא, ואמרי לה אמר רב הונא א"ר אלעזר: מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים - בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו...

חלק ה: הדינאמיקה של מימוש חופש הבחירה

1. דרך ה', א': ג'א', עמ' 45, הוצאת פלדהיים. - נבראנו עם האתגר להגיע לשלמות

כבר זכרנו היות האדם אותה הבריה הנבראת לידבק בו ית', והיא המוטלת בין השלימות והחסרונות, והיכולת בידו לקנות השלימות. ואולם צריך שיהיה זה בבחירתו ורצונו, כי אלו היה מוכרח במעשיו להיות בוחר על כל פנים בשלימות, לא היה נקרא באמת בעל שלימותו, כי איננו בעליו, כיון שהוכרח מאחר לקנותו, והמקנהו הוא בעל שלימותו, ולא היתה הכונה העליונה מתקיימת. על כן הוכרח שיונח הדבר לבחירתו, שתהיה נטיתו שקולה לשני הצדדין ולא מוכרחת לאחד מהם, ויהיה בו כח הבחירה לבחור בדעת ובחפץ באיזה מהם שירצה, והיכולת גם כן בידו לקנות איזה מהם שירצה. על כן נברא האדם ביצ"ט ויצ"ר, והבחירה בידו להטות עצמו לצד שהוא רוצה:

2. פרקי אבות ד': ב' - כיצד עלינו להגיב להזדמנות לקיים מצווה או לפיתוי לחטוא?

בן עזאי אומר הוי רץ למצוה קלה ובורח מן העבירה

3. הרב שלמה וולבה, "עלי שור": כרך ב', עמוד 43-למה לנו למהר לקיום מצווה ולהתרחק מן העבירה?

מהמשנה נראה, שהעבירה רודפת אחרי האדם אשר על כן הוא צריך לברוח ממנה, והמצוה בורחת ממנו, לכן הוא צריך לרוץ אחריה. למה הוא כך?

הגר"ח מבאר: האדם מיוסד על כח הבחירה. הבחירה מחייבת שהיצה"ט והיצה"ר יהיה כחם שוה. אם גם המצוה תרדוף אחרי האדם כמו העבירה- כולם יעדיפו לעשות המצוות, כי נשמת האדם הרי היא קרובה למצוות- ובטלה הבחירה.

אם שתיהן, המצווה והעבירה, לא תרדופנה אחרי האדם, שוב יהיה יד היצה"ר על התחתונה, כי כולם יבחרו לעשות המצוות. לכן עשה הקב"ה כך שהעבירה תרדוף והמצוה תברח, ובוה הבחירה שקולה בידי האדם.

4. התלמוד הבבלי: עבודה זרה, י"ז, א' - בניסיונו להתגבר על מכשול או על התמודדות אישית, הנטייה הטבעית שלנו לעיתים תהיה להצטדק או להטיל על אדם אחר את האשמה במצבנו.

אמרו עליו על ר"א בן דורדיא שלא הניח זונה אחת בעולם שלא בא עליה פעם אחת שמע שיש זונה אחת בכרכי הים והיתה נוטלת כים דינרין בשכרה נטל כים דינרין והלך ועבר עליה שבעה נהרות. בשעת הרגל דבר הפיחה אמרה, כשם שהפיחה זו אינה חוזרת למקומה, כך אלעזר בן דורדיא אין מקבלין אותו בתשובה. הלך וישב בין שני הרים וגבעות. אמר, הרים וגבעות בקשו עלי רחמים. אמרו לו, עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו, שנאמר כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה. אמר, שמים וארץ בקשו עלי רחמים. אמרו, עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו שנאמר כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה. אמר, חמה ולבנה בקשו עלי רחמים אמרו לו עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו שנאמר וחפרה הלבנה ובושה החמה אמר, כוכבים ומזלות בקשו עלי רחמים. אמרו לו, עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו שנאמר ונמקו כל צבא השמים אמר, אין הדבר תלוי אלא בי. הניח ראשו בין ברכיו וגעה בבכיה עד שיצתה נשמתו יצתה בת קול ואמרה ר"א בן דורדיא מזומן לחיי העולם הבא... בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בכמה שנים ויש קונה עולמו בשעה אחת

5. הרב חיים פרידלנדר, שפתי חיים כרך א'. עמ' 9 - בסופו של דבר, הצלחתי תלוייה באופן בלעדי בבחירותיי וביוזמותיי.

טבעו של אדם, כשאינו שבע רצון ממצבו הרוחני נוהג הוא להשקיט את מצפוננו ולתלות את הדבר בסיבות שונות. "אילו היה לי חבר טוב, חברותא טובה, שכן טוב וכו', הייתי לומד טוב יותר", ובאמת אין אלו אלא "תירוצים".

מצב זה מסוכן הוא עד מאוד- כיון שבכך נאבדת כל הדחיפה לשינוי עצמי, שהרי לדעתו מצבו הרוחני תלוי בסיבות שאינן בשליטתו. אין בכך אלא אשליה עצמית שישועתו תצמח ממקום אחר, והרי זה מדרכי היצר להרגיע את האדם בסברו שאין הדבר תלוי בו, והוא עצמו אינו יכול לפעול מאומה בנידון.

אכן, הישועה האמיתית של האדם היא כאשר מגיע להכרה "שאין הדבר תלוי אלא בי", אז יזוכח שכל התירוצים תירוצי שוא הם, ולפני הקב"ה לא יוכל לטעון כל זה.

6. אבות, פרק ו': ב' - החירות באה מתוך לימוד תורה

שאיין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה

7. תלמוד בבלי: קידושין, ל': ב' - לימוד תורה מספק את הבהירות והכוה להתגבר על היצר הרע.

בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין.

חלק ו: תחום הצמיחה האישית

1. הרב אליהו דסלר, מכתב מאליהו, כרך א', עמ' 113 - חופש הבחירה נמשל לשני אויבים הנלחמים בשדה הקרב

כששני עמים נלחמים, הנה המלחמה היא במקום מערכתה, כל מה שאחורי צבא העם האחד הוא כולו תחת רשותו ואין לו

שם שום ניגוד כלל, וכן מה שהוא מאחורי השני כולו ברשות השני. אם האחד ינצח פעם בקרב, וידחה את השני מרחק מה, אזי בהתחדש הקרב יהיה במקום שיעמדו שניהם אז, אבל במקום שרכש לו הראשון שם אין עוד מלחמה כי הוא ברשותו. הרי שבפעל יש רק חזית אחת, ובכח, כל שטח שתי המדינות הוא מקום הקרב.

2. שם – החלטות אישיות נסיבתיות ממוקדות באזורי הקונפליקט האישיים

כן הוא בענין הבחירה. כל אדם יש לו בחירה, היינו בנקודת פגישת האמת שלו עם האמת המדומה, תולדת השקר. אבל רוב מעשיו הם במקום שאין האמת והשקר נפגשים שם כלל. כי יש הרבה מן האמת שהאדם מחונך לעשותו, ולא יעלה על דעתו כלל לעשות ההיפך, וכן הרבה אשר יעשה מן הרע והשקר, שלא יבחין כלל שאין ראוי לעשותו.

אין הבחירה שייכת אלא בנקודה שבין צבאו של היצה"ט לצבאו של היצה"ר. הרבה נכשלים תמיד בלשון הרע, מפני שהורגלו בו, ולא יעלה על דעתם כלל כי רע הוא. (אותם אנשים עצמם לא יבוא לפניהם יצר הרע לגנוב או לרצח והיינו משום נתחנכו והורגלו כל כך עד שאין כניסה שם ליצר הרע.)

3. שם – תנועה הבאה מהחלטות חיוביות ושליטיות

אמנם נקודה זו של הבחירה אינה עומדת תמיד על מצב אחד, כי בבחירות הטובות האדם עולה למעלה, היינו שהמקומות שהיו מערכת המלחמה מקודם, נכנסים לרשות היצה"ט, ואז המעשים הטובים שיוסיף לעשות בהם יהיה בלי שום מלחמה ובחירה כלל, וזהו "מצוה גוררת מצוה."

וכן להיפך, הבחירות הרעות מגרשות היצה"ט ממקומו, וכשיוסיף לעשות מן הרע הוא יעשנו בלי בחירה, כי אין עוד אחיזה ליצה"ט במקום ההוא. וזהו אז"ל (אבות ד'ב') "עבירה גוררת עבירה"...